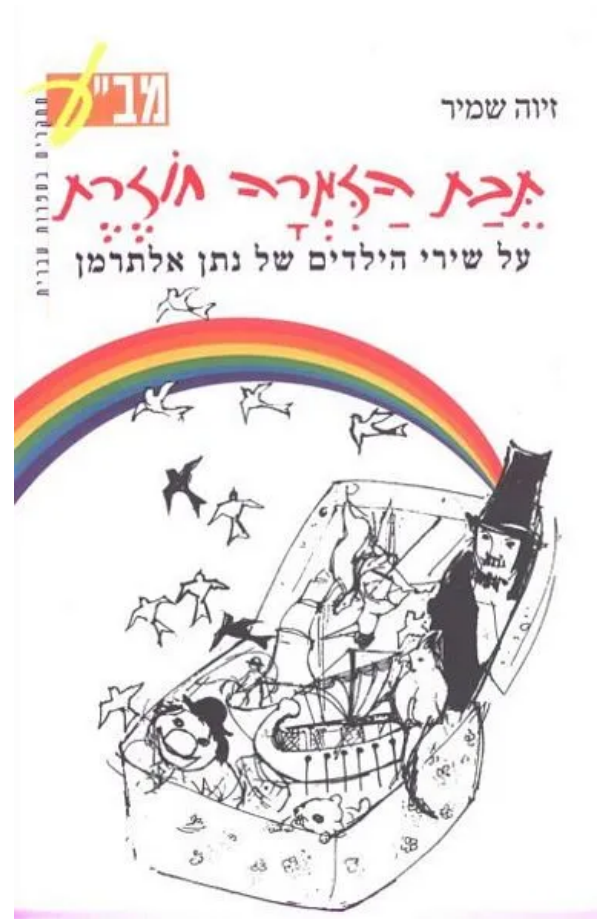

המולטי יקום של אלי אשד

לכאן קל להיכנס אבל קשה מאוד לצאת .

בכל זאת יש בהם משהו : זיוה שמיר ושירי הילדים של נתן אלתרמן

פרופסור זיוה שמיר מראה בספרה החדש "תבת הצארה חוזרת" שיש בשירי הילדים של נתן אלתרמן בספרו "ספר התבה המוצפת" הרבה יותר מהנראה לעין וכי לאמיתו של דבר יש שם הרבה יותר ממה שיבינו רוב הילדים וגם רוב המבוגרים הקוראים בהם .

התחום האקדמי של חקר ספרות הילדים היה עד לשנים האחרונות ממש מעין בן חורג ולא מוכר של חקר הספרות הכללית . חוקרי הספרות "הרציניים" נהגו ונוהגים להתייחס ליצירות שנועדו לילדים וגם כאלה שנכתבו בידי סופרים מפורסמים ונחשבים כמעט בביטול כסוג של ספרות "לא קאנונית" כמשהו שאינו חשוב מעצם מהותו ובדאי לא כמשהו שראוי שישקיעו בו את מרצם וזמנם היקר.

אמנם בשנים האחרונות יש סימנים שיחס זה משתנה, הן בעולם והן בארץ. אולם עדיין יש הפרדה ברורה בין חוקרים שמתמקדים בחקר ספרות המבוגרים ובין אלה שמקדישים את עיקר מרצם לחקר ספרות הילדים. אולם גם הפרדה זאת מתחילה להיטשטש. ובין חלוצי מגמה זאת נמצאת פרופסור זיוה שמיר .

שמיר היא יוצאת דופן בכך שהעזה לעסוק לא רק בחקר יצירותיהם למבוגרים של סופרים אלו כמקובל אלא שלא היססה גם לבדוק לעומק את יצירותיהם ה"לא קאנוניות" . היא עשתה זאת לגבי שירי הילדים והיצירות העממיות של ביאליק (שאמנם נחקרו לפנייה גם בידי אחרים) ואף הקדישה ספר שלם לניתוח האגדה הקלאסית לילדים על שלמה המלך "אגדת שלושה וארבעה" ועל מגוון משמעותיה שהיא מראה שהם יכולים להיות מובנים רק בידי מבוגרים ויש להם קשרים הדוקים לפרשת האהבה הסודית בחייו של ביאליק שאותה ניתחה בפירוט בספר אחר . . .

לילדים וגם להורים

וכעת בספרה החדש "תיבת הזמרה חוזרת" ספרה השלישי על המשורר נתן אלתרמן. היא עושה לו את מה שעשתה קודם לביאליק היא מנתחת "ניתוח עומק" ביקורתי את שירי הילדים שלו. אלא שבניגוד לשירי ביאליק המשורר הלאומי שירי הילדים של אלתרמן הם תחום שהיה עד כה כמעט בגדר "ארץ לא ידועה" עבור חוקרי הספרות וחוקרי נתן אלתרמן, וניתן לאמר שפריצת הדרך כאן היא גדולה בהרבה.

זיוה שמיר מראה שבניגוד למקובל לחשוב יש בשירי הילדים של אלתרמן ביצירתו הידועה ביותר לילדים "ספר התיבה המזמרת" הרבה יותר מהנראה בעין. לדעתה אלו הם שירים שמיועדים למבוגרים לא פחות מילדים כמו כל היצירות הטובות באמת לילדים. אלו הם שירים מתוחכמים מלאי רעיונות שהילד לא יבין אותם במלואם ורק המבוגרים ובראש ובראשונה המבוגרים חוקרי אלתרמן יכולים לעמוד על מלוא משמעותם הנסתרת.

לאמיתו של דבר במחקר חלוצי זה של שירי אלתרמן יש חשיבות מיוחדת מאחר שלדעת שמיר אלתרמן היה אולי המשורר הראשון בשירה העברית שחומרי שיר עממיים ו"ילדיים" היו חלק בלתי נפרד מעולמו השירי. אלתרמן היה בניגוד לקודמיו כמו ביאליק בן הדור העברי הראשון שגדל שעל ספרי שירה ואגדות שנועדו במיוחד לילדים ואביו יצחק אלתרמן ודודו ז. אריאל חיברו בעצמם שירים ואגדות מעין אלה.

כתוצאה הפכו אלמנטים מאגדות עם ושירי ילדים לחומר בעל חשיבות גם בשירו למבוגרים של אלתרמן, שירים כמו "כיפה אדומה" ו"רועת אוזים" ואחרים דבר שהביא עליו את קטרוגם של משוררים כמו נתן זך שלעגו לו על שימוש זה והשתמשו בכך כקדדום נוסף לתקוף אותו במסגרת ההתקפה הידועה עליו בסוף שנות החמישים שהביאה להורדתו ממעמדו כ"מלך השירה העברית". אך לדעת שמיר הם מבטאים רעיונות חשובים ביותר במכלול יצירתו.

שמיר אינה רואה כל סיבה ללעוג לאלתרמן על שימוש זה. נהפוך הוא, לדעתה ניסה אלתרמן להעביר בשיריו לילדים על דמויות כמו ספני שלמה המלך ו"אנשי העלייה השנייה" מעין שיעור באידיאלים ציוניים של התיישבות של עבודה, אידיאלים ששוב לא היה מקובל להעביר אותם בספרות המבוגרים בתקופה שבה כתב מאחר שנתפסו כמיושנים בידי המשוררים הבולטים בביקורת של אותה תקופה ובראשם אותו נתן זך שראה ביצירות מעין אלה מליצות ריקות.

שמיר מראה כי גם ביצירתו של אלתרמן לילדים בולטים מוטיבים שהיו דומיננטיים ביצירתו למבוגרים כמו מוטיב החוזר המבוסס על הסיפור התנ"כי של יוסף שהתעלה מעל אחיו המבוגרים המופיע למשל בשיר על החריק הזעיר שמתעלה מעל כל שאר האותיות ומוטיב המשורר ואיש הרוח הנווד בשירים כמו "מסעות בנימין מטודלה" ומוטיב איש הספר שהוא גם איש חרב כמו בשיר על המשורר שמואל הנגיד והמסר המובלע שבשיר הוא שאם כי יש מה להתפעל מהישגים בשדה הקרב הרי יש להתפעל הרבה יותר מהישגים בשדה הרוח והכתיבה והשפה העברית שהם למעשה היוצרים את העולם שבו אנו חיים.

איורים של צילה בינדר לשיר שמואל הנגיד "במהדורות שונות של "ספר התיבה המזמרת".

הקוסם בקרקס. איורים מאת צילה בינדר למהדורות שונות של "ספר התיבה המזמרת" נקודה מעניינת במיוחד היא תגלית של שמיר שאלתרמן הרבה לכלול בספרו זה לילדים דיונים ספרותיים מתחכמים במיוחד שספק רב אם אפשר היה לצפות מהילדים הקוראים של אז (שלא לדבר על היום), שיבינו אותם למשל בשיר התנכי "ספני שלמה המלך" ששם יש חשיבות רבה לואריאציות בשיר של הניקוד של שם העיר "עציון גבר". . לדעתה השימוש באלמנטים אלה בא מתוך רצון המשורר להפגין אקרוטיות לשונית אבל גם כדי לרמוז לקוראים הצעירים (והמבוגרים) על החשיבות של כל מילה וכל אות וכל תג ניקוד שכל שינוי בהם יכול לברוא עולם ולהחריבו .

וכמו שאת שיריו של אלתרמן אין להבין אין להבין כפשוטם נראה שגם את ספרה של שמיר אין להבין כפשוטו כמחקר על שירי הילדים של אלתרמן אלא כחלק מהמאבק האקדמאי המתנהל בינה ובין חוקרי ביאליק ואלתרמן שונים ובאופן ספציפי פרופסור דן מירון שתוקף בספריו את המשוררים האלה בגלל דעות פוליטיות ותרבותיות "ימניות ציוניות אנטי גלותיות" שאינן מקובלות עליו אידיאולוגית כיום . כמה קטעים בספרה של שמיר נראים כתשובות ישירות לטענות שונות של מירון אם כי ספק רב אם הרוב המוחלט וגם האקדמאי של קוראי הספר יהיו מודעים לכך .

זהו ספר אינפורמטיבי ומקיף שבו בוחנת שמיר תחום שחוקרי אלתרמן כמעט לא נגעו בו של הספרות הלא 'קנונית' של אלתרמן שהיא מראה שהוא חשוב יותר ממה שחשבו עד כה . יש לקוות שהיא פותחת כאן תחום חדש במחקר שאותו ימשיכו אחרים, ושהיא תצמצם את הנתק הקיים כיום בין חוקרי ספרות הילדים והמבוגרים בכך שהיא מראה שלפחות במקרים מסוימים ההבדלים אינם כה גדולים כל כך כפי שנהוג היה לחשוב . שמיר מספקת שירות נוסף לקורא בכך שהיא מספקת את הטקסטים של השירים והפואמות השונות של אלתרמן שאותם היא מנתחת ובכך מספקת לקוראים גם הנאה משיריו של אלתרמן שלא נס ליחם עד היום כפי שמראות המהדורות החדשות המגוונות שלהן.